

Protestant Theological University

Review of: Bert Dop, De Groninger versie van de doperse doorbraak : veranderingen in de doopsgezinde gemeenten op het Groninger platteland in de periode 1800-1860. Hilversum: Verloren, 2022. (Doperse Documentaire reeks 6).

van Klinken, G.J.

Published in:

DNK Documentatieblad Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800

DOI:

[10.5117/DNK2023.2.005.RECE](https://doi.org/10.5117/DNK2023.2.005.RECE)

Published: 01/12/2023

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Klinken, G. J. (2023). Review of: Bert Dop, De Groninger versie van de doperse doorbraak : veranderingen in de doopsgezinde gemeenten op het Groninger platteland in de periode 1800-1860. Hilversum: Verloren, 2022. (Doperse Documentaire reeks 6). *DNK Documentatieblad Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800*, 45(99), 219-221. <https://doi.org/10.5117/DNK2023.2.005.RECE>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons). You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

This publication might have been made available through the PThU Research Portal under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the PThU website: <https://www.pthu.nl/over-pthu/bibliotheek-pthu/diensten/article-25fa-taverne-amendement-end-user-agreement.pdf>

Takedown policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will investigate your claim and remove access to the work if necessary: bibliotheek@pthu.nl.

Door zijn staatkundig inzicht was hij in staat een verbond te sluiten met de antirevolutionairen van Kuyper. En als Schaepman er was, dan was hij er ook. Abraham Kuyper (1837-1920), op dat moment nog net niet premier, schreef in *De Heraut* van 31 januari 1901 ter gelegenheid van het overlijden van Schaepman dat Nederland 'in dezen Doctor een zijner meest begaafde zonen heeft verloren [...]. Zelden zag de historie in een man zoovele talenten vereenigd' (576).

Over deze vergeten Nederlander gaat dit indrukwekkende boek. Vergeten is Schaepman dus niet. Het boek bevat een stofomslag met een schets van Schaepman, is rijkelijk geïllustreerd, bevat twee leeslinten en nodigt uit het ter hand te nemen en door te lezen. Dat komt mede door de journalistieke stijl van schrijven. Wat evenwel gemist wordt na het lezen van bijna 600 pagina's over Schaepman is een diepgravende analyse, anders dan de korte reflectie in hoofdstuk 35 die probeert onder meer antwoorden te formuleren op de gesloten vragen: 'Was Herman Schaepman een echte leider?' en 'Hebben de opvattingen van Schaepman nog relevantie voor onze 21ste eeuw?'

Leon van den Broeke

Bert Dop, *De Groninger versie van de doperse doorbraak. Veranderingen in de doopsgezinde gemeenten op het Groninger platteland in de periode 1800-1860*, Doperse Documentaire reeks 6 (Hilversum: Verloren 2022) 387 pp., ISBN 9789087049850, €35,-.

Landelijke ontwikkelingen in de Franse tijd hebben de doopsgezinde plattelandsgemeenten niet ongemoeid gelaten. Scheiding van kerk en staat maakte het de 'mennisten' voor het eerst in hun geschiedenis mogelijk om zich voor overheidsbetrekkingen te kwalificeren. Maar ook liet het overwicht van Holland zich voelen in het nieuwe bestel. Doopsgezinde gemeenten als Haarlem en Amsterdam beschikten over een goed ontwikkeld kader en eveneens over het nodige kapitaal. Hun ideaal was om op nationale schaal het klassieke doopsgezinde vroomheidstype te verenigen met het maatschappelijke en educatieve ideaal van de christelijke Verlichting.

Hoe sloeg die 'doorbraak' aan op het platteland van Groningen, met zijn kleinschalige gemeenten en karakteristieke kerkgebouwtjes (vermaningen)? Deze vraag wordt met gevoel voor detail en voor 'couleur locale' besproken door Bert Dop. Dat er een einde kwam aan het Ancien Régime werd door geen enkele doopsgezinde betreurd, maar wat zou daarvoor in de plaats komen? Dop merkt terecht op dat het opmerkelijk is dat een relatief groot

aantal doopsgezinde landbouwers verantwoordelijkheid op zich nam in het plaatselijk bestuur, dikwijls in veeleisende functies als *maire* of gemeentesecretaris. De door eerdere generaties gecultiveerde afstand ten opzichte van de burgerlijke overheden (zeker wanneer die betrokken waren bij politionele en militaire aangelegenheden) schrok blijkbaar niet langer af.

Dat de staatsregeling van 1798 het mogelijk maakte om de kerkelijke goederen van 1580 (destijds uitsluitend toegekend aan de Gereformeerde Kerk) opnieuw te verdelen, betekende voor menige vermaning een aangenaam douceurtje. Iets minder soepel ging het met de aandrang van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit (ADS) om het geestelijke leiderschap te professionaliseren. Op het Groningerland was het traditioneel gebruikelijk dat de functie van leraar werd uitgeoefend door leken. Deze 'liefdepredikers' genoten niet of nauwelijks bezoldiging. In plaats daarvan ontvingen ze 'enige ondersteuning [...] in de vorm van het gebruik van wat land om daarop een paar koeien te kunnen houden en een en ander te verbouwen' (9). Deze liefdepredikers dienden volgens de doorbraakidealen van de vroege negentiende eeuw plaats te maken voor op de kweekschool van de ADS opgeleide en bezoldigde predikanten. Gemeenten die dat niet betalen konden kwamen in aanmerking voor een subsidie.

De reacties waren verdeeld. Enerzijds sloot de professionalisering van de leraren naadloos aan bij de toepassing van nieuwe technologieën en ideeën in het bedrijfsleven en bij de impulsen die daaraan werden gegeven door het openbaar onderwijs. Groninger doopsgezinden waren actief betrokken bij de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Een vakbekwame predikant paste bij de geest des tijds. Daar stond tegenover dat deze professionalisering als assimilatie geïnterpreteerd kon worden. Het eerder zo rigide gehandhaafde toezicht op de gewenste levensheiliging van de leden begon te verslappen, mede door de opkomst van het in de achttiende eeuw nog als ontoelaatbaar beschouwde gemengde huwelijk. Critici van de door de ADS gewenste professionalisering beschouwden die als een vorm van verwereldlijking. Daarbij ging het dan specifiek om het zich zowel bij de gezeten boeren als bij de predikanten in de negentiende eeuw steeds nadrukkelijker manifesterende standsgevoel. Ook in de representatieve pastorieën nieuwe stijl kwam dat tot uitdrukking.

Dop heeft er een informatief en lezenswaardig boek van gemaakt, met een grondig gebruik van de primaire bronnen. Deze studie zegt ook veel over het algemene thema van de doorwerking van christelijke Verlichtingsidealen rond 1800. Mooi zijn de sfeervolle opnames van pastorieën en vermaningen, in de jaren tachtig gemaakt door fotograaf M.A. Douma van het toenmalige Rijksarchief Groningen (nu met het Gemeentearchief

opgegaan in de Groninger Archieven). Er vallen twee kanttekeningen te plaatsen. Al sinds het proefschrift van G.A. Wumkes (*De Gereformeerde Kerk in de Ommelanden tussen Eems en Lauwers 1595-1796*, verschenen in 1904) is door hem en door latere historici als J.S. van Weerden en J. Wesseling ijverig gespeculeerd over het aandeel van oorspronkelijk doopsgezinde families in de Afscheiding van 1834 en de daaruit voortgekomen Christelijke Gereformeerde Kerk. Dop gaat op meerdere plaatsen in zijn boek op die kwestie in, maar komt niet verder dan de algemene constatering dat in plaatsen als Ulrum 'de afgescheidenen niet alleen hun aanhang onder de hervormden vonden, maar voor een klein deel ook onder de doopsgezinden' (206). Dat Dop zich niet aan een meer specifieke uitspraak waagt over de relatieve en absolute omvang van het doopsgezinde aandeel in de Afscheiding, ondanks de grondigheid van zijn demografische onderzoek en de belangstelling voor dit onderwerp, komt toch wel enigszins als een teleurstelling. Ook had meer aandacht gegeven kunnen worden aan parallelle ontwikkelingen in andere kerkgenootschappen. Verzet tegen professionalisering van de geestelijkheid deed zich eveneens voor in de synagogen van het Groningerland, die in hun exterieur nauwelijks te onderscheiden vielen van de vermaningen. Zoals de doopsgezinde oude garde heimelijk de voorkeur gaf aan een liefdeprediker, zo genoot de autodidactische 'rebbe' bij de joodse orthodoxie nog lang een groter gezag dan de naar eigentijdse maatstaven aan het Nederlands Israëlitisch Seminarium in Amsterdam opgeleide godsdienstonderwijzer.

Gert van Klinken

Ab Flipse ed., *Jan Lever – Honderd. Terugblikken op leven en werk van VU-bioloog Jan Lever (1922-2010)*, Donum Reeks 21 (Amsterdam: HDC Centre for Religious Studies 2022) 158 pp., ISBN 9789072319418, €15,-.

Ter gelegenheid van de 100^e geboortedag van Jan Lever, van 1952-1986 hoogleraar biologie aan de Vrije Universiteit, werd in 1922 een symposium georganiseerd over diens persoon en werk. Lever (1922-2010) was in gereformeerde kring vooral bekend vanwege zijn streven evolutietheorie en scheppingsgeloof met elkaar te verzoenen. Zijn opvattingen daarover zette hij uiteen in talrijke artikelen en lezingen, en met name in zijn boeken *Creatie en evolutie* (1956) en *Waar blijven we* (1969, een bundeling van radiolezingen).

Lever was, aldus Ab Flipse ('Tussen Utrecht en Amsterdam: zoektocht naar een christelijke biologie. Studie en promotietijd van Jan Lever, 1939-1950') als kind al geïnteresseerd in biologie, en met name schelpdieren en slakken – een